

Громко Т. В.

Національний університет «Одеська політехніка»

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІМЕННИКІВ СЕРЕДНЬОГО РОДУ В ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ: КОГНІТИВНИЙ ПІДХІД

У статті розглядається граматична категорія середнього роду в латинській мові крізь призму когнітивної лінгвістики, що дозволяє поглянути на традиційну морфологічну систему латини як на відображення ментальних моделей категоризації світу, властивих римській культурі. Авторка аналізує функціонування середнього роду не лише як граматичної ознаки, а як когнітивного механізму, що забезпечує упорядкування знань і концептів відповідно до принципів універсальності, абстрактності та нейтральності. У роботі систематизовано семантичні поля іменників середнього роду, які охоплюють абстрактні поняття, речовини та матеріали, природні явища, процеси та збірні сутності. Ці поля визначають структуру когнітивного простору нейтральності, що є характерним для латинської системи роду, і вказують на архаїчну трикомпонентну модель категоризації, яка частково втрачена в сучасних мовах, зокрема в українській.

Дослідження здійснено на основі когнітивно-лінгвістичних підходів, зокрема теорії прототипів (Д. Лакофф), фреймового аналізу (Ч. Філлмор) та когнітивної граматики (Р. Лангакер). Прототипною основою середнього роду латини виступають концепти, що позначають нематеріальні сутності або універсальні сили, тоді як периферію формують іменники зі змішаними характеристиками або ті, що демонструють варіативність граматичного роду в інших індоєвропейських мовах. Фреймовий аналіз показує, як граматична нейтральність пов'язана з концептуалізацією об'єктів та явищ як позаособових, стабільних або циклічних елементів світобачення. У цьому контексті середній рід виконує функцію деперсоналізації та універсалізації концептів, що виходять за межі опозиції живе – неживе.

Особлива увага приділена порівнянню латинської та української систем роду, що дозволяє виявити відмінності у когнітивних моделях організації знань. Якщо українська мова переважно асоціює середній рід із неживими предметами та абстракціями, то латинська система охоплює ширший спектр, включаючи природні явища, соціальні процеси та матеріальні субстанції. Це свідчить про стабільність латинської моделі концептуалізації, яка зберегла трикомпонентну структуру роду ще з індоєвропейської прамови.

Крім того, стаття має прикладне значення для перекладознавства, оскільки аналізує виклики перекладу латинських іменників середнього роду на українську мову. Зокрема, висвітлено ситуації, коли семантична нейтральність латинських іменників втрачається при перекладі через гендерну маркованість української мови, що може призвести до семантичних зрушень і когнітивних дисонансів. Наведено рекомендації щодо збереження концептуальної нейтральності при перекладі, що особливо важливо для наукових, філософських та юридичних текстів.

Результати дослідження підтверджують, що середній рід у латині є не просто морфологічною категорією, а когнітивною репрезентацією світобачення римлян, що забезпечує організацію знань відповідно до культурних моделей. Це відкриває перспективи для подальших порівняльних досліджень граматичних категорій в інших індоєвропейських мовах, а також для вивчення еволюції концептуальних зон роду в процесі розвитку мовних систем.

Ключові слова: латинська мова, граматики, середній рід, когнітивна лінгвістика, прототипна категоризація, фреймовий аналіз, концептуальні моделі, перекладознавство, семантичні поля, індоєвропейські мови.

Постановка проблеми. Латинська мова, як одна з основоположних мов європейської цивілізації, привертає пильну увагу дослідників-філологів, зокрема в аспекті вивчення її граматичної системи. Вивчення морфологічних категорій латини

має не лише історико-лінгвістичне, але й прикладне значення для розуміння витоків граматичних структур сучасних європейських мов, а також для аналізу тих когнітивних моделей, які формують світогляд носіїв мови. У цьому контексті осо-

бливої уваги заслуговує категорія роду іменника, яка є фундаментальною складовою морфологічної організації мови та визначає способи семантичної класифікації об'єктів і явищ.

Середній рід (*genus neutrum*) у латинській мові є малодослідженим із когнітивно-семантичної точки зору. Традиційно розглянутий переважно як формальна категорія, він все ще недостатньо вивчений як засіб концептуалізації абстрактних понять та об'єктів поза дихотомією живого і неживого. Цей аспект є актуальним не лише для історичної граматики, але й для порівняльного мовознавства та когнітивної лінгвістики, оскільки дозволяє реконструювати ментальні моделі давньоримського суспільства, закладені в граматичній структурі.

Як зазначає Елеанор Дікі [2], граматична категорія роду в латині відіграє важливу роль у структуруванні світу в мові, а середній рід, зокрема, окреслює специфічні концептуальні зони. До таких зон належать: абстрактні поняття (*imperium* – влада, *verbum* – слово, *bellum* – війна); природні явища (*caelum* – небо, *tempus* – час); речовини та матеріали (*aurum* – золото, *vinum* – вино); процеси та стани (*initium* – початок, *consilium* – порада); збірні поняття (*folium* – листя, *corpus* – тіло).

Ці концепти у латинській мові формують когнітивне поле нейтральності – простір між протиставленнями особа / не-особа, живе / неживе, що, згідно з Джорджем Лакоффом [4], є типовим для мов із граматичним родом. Саме середній рід відіграє роль граматичного маркера «іншості», відображаючи ментальні категорії, пов'язані з нечіткими, абстрактними або узагальненими сутностями.

Свого часу Маріо Пей у праці *"The Story of Latin and the Romance Languages"* [7] наголошував, що латинський середній рід є архаїчною спадщиною індоєвропейської системи, де поділ на три роди відповідав базовим схемам класифікації світу. На відміну від української мови, у якій категорія середнього роду охоплює переважно неживі предмети та явища (наприклад: *вікно*, *море*, *щастя*), у латині ця категорія має ширшу когнітивну базу та включає абстракції, фізичні процеси та універсальні сутності.

Це підтверджує і праця Г. Калішевського «Латинська граматики. Практичний курс» (1918) [17]: усі незмінні слова в латинській мові належать до середнього роду, що додатково підкреслює його зв'язок із концепцією незмінності, стабільності, універсальності.

Таким чином, дослідження семантичних особливостей латинських іменників середнього роду

в когнітивно-лінгвістичному ракурсі дозволяє, по-перше, реконструювати концептуальні моделі латинської мови; по-друге, зіставити ці моделі з граматичними системами сучасних мов, зокрема української; і по-третє, виявити зв'язок між граматичною формою та ментальним репертуаром носіїв мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз сучасних джерел, присвячених латинській мові як засобу формування лінгвістичного мислення, демонструє стабільну увагу до неї в контексті розвитку аналітичних та когнітивних компетенцій філологів. У нашій статті «Латина як інструмент для розвитку лінгвістичного мислення: сучасна методика викладання» [14] акцент зроблено на поєднанні традиційної граматики з когнітивними методами та інтерактивними освітніми платформами, що сприяє не лише засвоєнню латинської мови, але й формуванню здатності студентів до структурного аналізу мови як системи. Автори [15], базуючись на працях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, обґрунтовує ефективність латини як фундаменту для розвитку мовних і когнітивних навичок, необхідних філологам для розуміння еволюції європейських мов.

Особливу увагу в дослідженні приділено класичним підходам, зокрема Г. Калішевському [17], який систематизував граматичні основи латини в доступній формі. Попри часову відстань, ця праця зберігає свою актуальність, оскільки подає базові граматичні структури, що є відправною точкою для порівняння із сучасними підходами. У сучасній методиці викладання ці ідеї розвивають автори В. Литвинов, Л. Скорина [18], Р. Оленіч [19], Л. Ростомова [20], які пропонують адаптовані під українську освітню систему навчальні матеріали. Вони дозволяють зберегти структурованість латини як граматичної системи, водночас забезпечуючи актуальність навчального процесу завдяки впровадженню порівняльно-історичного аналізу та інтерактивних технологій.

Водночас огляд зарубіжних джерел, таких як Х. Пінкстер [8; 9], Е. Дікі [2], В. Шротт [13], демонструє тенденцію до поглибленого аналізу синтаксичних структур латини та її впливу на романські й германські мови. У цих дослідженнях латинська мова розглядається не лише як історичний артефакт, а як активний когнітивний ресурс, що формує базові моделі мовного мислення.

Зокрема, свого часу Е. Рітцель [12], Ф. Рак [10; 11] акцентують увагу на структурно-синтаксичному впливі латини на індоєвропейські мови, підкреслюючи її універсальність як інструменту кате-

горизації світу. Цей підхід перегукується з ідеями Д. Лакоффа [4] і Р. Лангакера [5], які розглядають граматичні структури як відображення ментальних моделей, що організують людський досвід.

Таким чином, залучення класичних і сучасних джерел дозволяє бачити латину як інтегративну платформу для розвитку філологічних компетенцій, що об'єднує традиційні граматичні підходи з когнітивними та цифровими методиками навчання, забезпечуючи формування структурного та аналітичного мислення. Це робить латину не лише предметом академічного вивчення, а й засобом розвитку когнітивних навичок, що сприяє інтеграції здобувачів у світовий академічний простір.

Постановка завдання. Метою цієї статті є дослідити семантичні особливості іменників середнього роду в латинській мові крізь призму когнітивної лінгвістики, зокрема з урахуванням прототипної та фреймової організації категорій. Завданням дослідження є виявити концептуальні моделі, що лежать в основі вибору середнього роду, а також простежити їх відповідність ментальним репрезентаціям римської культури та можливі паралелі з системами роду в інших індоєвропейських мовах.

Виклад основного матеріалу. Дослідження граматичних категорій крізь призму когнітивної лінгвістики дозволяє вийти за межі формального аналізу та розглянути мову як відображення ментальних структур, які формують світогляд її носіїв. Когнітивно-лінгвістичний підхід базується на переконанні, що граматичні категорії не є довільними, а мають концептуальне підґрунтя і репрезентують специфічний спосіб концептуалізації реальності. указаний підхід було сформульовано Джорджем Лакоффом та Марком Джонсоном, які у своїй відомій праці «*Metaphors We Live By*» (1980) розкрили ідею про те, що мова є інструментом концептуалізації світу, а метафори відіграють ключову роль у цьому процесі. У подальшій праці «*Women, Fire, and Dangerous Things*» (2003) [4] Д. Лакофф поглиблює це бачення, стверджуючи, що категорії в мові – це не просто мовні одиниці, а когнітивні моделі, які структурують наші знання про світ. Категорії, зокрема граматичні, є результатом мисленнєвих процесів і відображають концептуальні опозиції, такі як живе – неживе, особа – не-особа, конкретне – абстрактне.

Ця позиція перегукується з поглядами Рональда Лангакера, автора концепції когнітивної граматики, який у праці «*Concept, Image, and Symbol*» (1991) [5] стверджує, що граматичні

структури мови є формами концептуальної організації досвіду. За Р. Лангакером, синтаксичні та морфологічні явища безпосередньо пов'язані з ментальними репрезентаціями, що дозволяє розглядати граматичний рід як символічну категорію, яка репрезентує спосіб, у який носії мови організують свій досвід і класифікують світ. Такий підхід знаходить своє продовження в українському мовознавстві, зокрема в дослідженні С. Іванової «*Когнітивна лінгвістика: концепти, фрейми, прототипи*» (2013) [16], яка доводить, що граматичні категорії мають прототипну організацію. У її тлумаченні категорії роду відображають еталонні зразки, від яких відхиляються периферійні члени категорії. Так, в українській мові особи чоловічої статі виступають як прототип чоловічого роду, жінки – як прототип жіночого, а абстрактні поняття та неживі об'єкти – як прототип середнього роду. Водночас латинська система роду демонструє архаїчну модель категоризації, де середній рід охоплює ширший спектр понять, включаючи не лише неживі предмети, а й абстрактні поняття, речовини та природні явища.

Категоризація як процес когнітивної організації знання має важливе значення для розуміння граматичних категорій, зокрема роду. Згідно з Д. Лакоффом, категорії в мові не є жорстко визначеними множинами, а являють собою радіальні структури з прототипами у центрі та периферійними членами, що відхиляються від цього центру. Середній рід латини можна розглядати як таку радіальну категорію, де центральне місце займають абстрактні поняття (*ius* – право, *factum* – вчинок), речовини (*plumbum* – свинець, *mel* – мед) та природні явища (*fulgur* – блискавка, *gelu* – мороз), тоді як на периферії можуть розташовуватися конкретні об'єкти або явища зі змішаними властивостями.

Крім того, когнітивно-лінгвістичний підхід використовує поняття фреймових структур, які описують організацію знань про певні ситуації або концепти. Згідно з теорією фреймів Чарльза Філлмора [3], граматичні категорії можуть активувати фрейми, що об'єднують знання про типові ситуації або об'єкти. В контексті латинської мови середній рід активує фрейми, пов'язані з неперсоніфікованими, універсальними або стабільними об'єктами і явищами. Наприклад, слово *corpus* (тіло) в латині репрезентує не лише фізичний об'єкт, але й узагальнену категорію цілісності, яка охоплює як конкретне, так і абстрактне розуміння.

Таким чином, когнітивно-лінгвістичний підхід дозволяє розглядати граматичну категорію середнього роду як результат концептуалізації світу, що

базується на ментальних репрезентаціях та когнітивних моделях. Цей підхід відкриває можливості для поглибленого аналізу семантики граматичних категорій, зокрема в латинській мові, де середній рід виконує функцію репрезентації концептів, що лежать за межами дихотомії живе – неживе, персоніфіковане – неперсоніфіковане, конкретне – абстрактне.

Аналіз латинських іменників середнього роду у світлі когнітивної лінгвістики дозволяє окреслити семантичні поля, які становлять ядро цієї граматичної категорії. Латинський середній рід функціонує як когнітивний простір, де відображаються певні концептуальні категорії, що зумовлюють вибір роду не лише за формальними ознаками, а й за змістовим наповненням. У межах цього простору виділяються кілька основних семантичних зон.

Насамперед середній рід у латині охоплює абстрактні поняття. До цієї групи належать іменники, що позначають узагальнені ідеї, процеси, стани або властивості. Наприклад, *exemplum* (приклад), *studium* (прагнення, старанність), *otium* (дозвілля), *praemium* (нагорода). Ці іменники репрезентують концепти нематеріального характеру, які не мають чіткої фізичної референції, але виступають як ключові елементи римського світогляду. Як зазначає Д. Лакофф [4], категорії абстракцій у мовах часто асоціюються з граматичною нейтральністю, оскільки вони не вписуються в опозицію живе – неживе.

Друга семантична зона – речовини та матеріали. Сюди належать слова, що позначають різноманітні субстанції, які в латині граматично маркуються середнім родом: *ferrum* (залізо), *venenum* (отрута), *lac* (молоко). У цьому випадку середній рід виконує функцію репрезентації узагальнених, непередбачуваних мас (*mass nouns*), що є типовим для індоєвропейських мовних систем (див. за Маріо Пей [7]).

Третя семантична зона охоплює природні явища. Тут можна виділити такі іменники, як *fulgur* (блискавка), *tonitrus* (грім), *gelu* (мороз). Ці поняття, будучи універсальними для всіх мовних картин світу, в латині отримали граматичну нейтральність, що дозволяло зберігати онтологічну віддаленість від людського світу, підкреслюючи їх універсальний або космічний статус, як вважає Елеанор Дікі [2].

Окрему зону складають збірні поняття, такі як *pecus* (худоба), *semen* (насіння, як загальна маса), *tonile* (намісто). У латині збірні іменники середнього роду позначають елементи, які в сприйнятті

мовців функціонують як частини цілого або множинні об'єкти, зведені до єдності [5].

Усі ці семантичні зони свідчать про те, що середній рід у латині виконує когнітивну функцію узагальнення, репрезентуючи концепти, які або поза межами персоніфікації, або функціонують як абстрактні чи універсальні сутності. Це підтверджується і даними Г. Калішевського (Калішевського 1918), який вказує на сталість середнього роду для незмінних слів, що слугують маркерами універсальних категорій.

Важливо підкреслити, що така структура семантичних полів у латині значно ширша, ніж в українській мові. Якщо в українській середній рід здебільшого обмежується позначенням неживих предметів (*вікно, море, сонце*) та абстрактних понять (*життя, щастя*), то латинська система виявляє розширену концептуалізацію, яка охоплює й природні сили, і соціальні процеси (*bellum, imperium*), що демонструє ментальні моделі, властиві римській культурі.

Таким чином, семантичні поля латинського середнього роду структуровані за когнітивною моделлю прототипу з периферією, де центральними є абстрактні поняття та речовини, а периферійними – конкретні природні об'єкти. Ця організація відображає не лише лінгвістичну традицію, а й ментальні репрезентації світу, які були властиві римському суспільству.

У когнітивній лінгвістиці важливим є поняття концептуальних категорій, які слугують основою для організації знань у свідомості людини та формують структуру мовних значень. Вони відображають спосіб, у який носії мови осмислюють світ, групуючи об'єкти, явища та процеси за певними спільними ознаками. Категорії можуть мати прототипну організацію, що передбачає наявність центрального еталона та периферійних членів, які відхиляються від цього еталона [4]. У межах латинської граматики, зокрема в категорії середнього роду, простежуються кілька таких концептуальних категорій, які визначають вибір граматичного роду.

До основних концептуальних категорій, представлених у середньому роді латинської мови, належать фізичні об'єкти, процеси, абстрактні поняття та явища природи. Ці категорії формують основу когнітивного фрейму, в якому розташовуються іменники середнього роду, відповідно до свого значення.

Фізичні об'єкти у середньому роді зазвичай репрезентують неживі предмети або узагальнені маси. Прикладом можуть слугувати такі імен-

ники, як *veru* (рожен, шпичак), що позначає знаряддя без ознак персоніфікації, або *saxum* (камінь, скеля), який репрезентує природний об'єкт як частину ландшафту. У цьому разі граматичний рід відображає онтологічну характеристику об'єкта – його нелюдську, неперсоніфіковану природу.

Категорія процесів охоплює іменники, які називають дії, стани чи зміни, але сприймаються як цілісні сутності. Прикладами можуть бути *certamen* (змагання, боротьба), *discursum* (обговорення, дискурс). У латині ці поняття відображаються як універсальні процеси, що не мають чіткої прив'язки до агента або пацієнта дії, що і зумовлює вибір середнього роду. Це підтверджує тезу Р. Лангакера [5] про те, що граматичні категорії відображають когнітивне структурування досвіду, де процес може бути концептуалізований як об'єкт.

Третьою ключовою категорією є абстракції, які охоплюють нематеріальні сутності або узагальнені концепти, що не мають фізичної референції. До таких належать *beneficium* (доброчинність, благодіяння), *officium* (обов'язок), *malum* (зло). Ці іменники функціонують як символічні конструкції, що репрезентують соціальні чи когнітивні явища, які існують на рівні уявлень. Середній рід у цьому випадку маркує відсутність матеріальності та віддаленість від антропоцентричної перспективи [16].

Останньою категорією є явища природи, такі як *fulgur* (блискавка), *gelu* (мороз), *nix* (сніг). Ці поняття описують універсальні сили або структури всесвіту, які сприймаються як позаособові та сталі, що і обумовлює їх граматичну маркованість середнім родом. Як зазначає Елеанор Дікі [2], в латині явища природи здебільшого не персоніфікуються, а отже, отримують нейтральну граматичну категорію, що відображає їх онтологічний статус як елементів космосу. Отже, концептуальні категорії, що структурують середній рід у латині, охоплюють широкий спектр понять, які об'єднують нелюдська, абстрактна або універсальна природа. Ці категорії взаємодіють із граматичною системою, створюючи когнітивно вмотивовану структуру, яка відображає специфіку римської картини світу.

Аналіз семантичних полів середнього роду в латинській мові дозволяє перейти до розгляду когнітивних моделей категоризації, які пояснюють принципи організації мовних категорій у свідомості носіїв мови. Однією з ключових моделей, що описують структуру граматичних категорій, є радіальна структура категорій, запропонована

Джорджем Лакоффом [4]. Згідно з цією моделлю, категорії мають центральне ядро (прототип) і периферійні члени, які віддаляються від центру, демонструючи більшу чи меншу відповідність основним ознакам категорії.

У контексті латинського середнього роду прототипами є іменники, що позначають абстрактні поняття (*criterium* – мірило, критерій; *exemplum* – приклад), речовини (*sulphur* – сірка; *bitumen* – бітум), а також універсальні явища природи (*frigus* – холод; *aequor* – морська поверхня). Саме ці концепти утворюють центр когнітивної категорії середнього роду, оскільки вони в найповнішій мірі відповідають ключовій властивості цього роду – нейтральності, тобто відсутності персоніфікації та гендерних характеристик. На периферії цієї категорії знаходяться іменники, які можуть мати змішані ознаки або демонструють варіативність у роду в інших індоєвропейських мовах (наприклад, *collum* – шия).

Іншою важливою моделлю категоризації є фреймова організація знань, яку розробив Чарльз Філлмор [3]. Згідно з теорією фреймів, поняття існують у мові не ізольовано, а як частини структурованих сценаріїв чи фреймів, які об'єднують знання про типові ситуації або концепти. У випадку середнього роду латинської мови ці фрейми пов'язані з концептами універсальних процесів, матеріальних субстанцій, природних явищ та абстрактних ідей, що утворюють своєрідний когнітивний простір нейтральності. Наприклад, фрейм *bellum* (війна) може включати не лише дії та наслідки конфлікту, а й концептуалізацію війни як абстрактного стану, що робить її граматично нейтральною.

Рональд Лангакер [5] доповнює ці моделі, наголошуючи на важливості схемної організації мовних категорій, де граматичні явища розглядаються як символічні репрезентації концептів. У такій перспективі середній рід функціонує як схема категоризації досвіду, де певні властивості концептів (наприклад, відсутність волі, універсальність, стабільність) проектується на граматичну форму (див. також [6]).

Таким чином, когнітивні моделі категоризації середнього роду в латині демонструють, що цей граматичний рід має складну концептуальну структуру, в якій прототипні елементи (абстракції, речовини, явища природи) визначають ядро категорії, тоді як інші іменники можуть займати периферійне положення в залежності від ступеня відповідності до центральних характеристик. Ці моделі дозволяють розглядати середній рід

не лише як морфологічну категорію, а як відображення ментальних репрезентацій, властивих носіям латинської мови.

У порівнянні з українською мовою, де категорія середнього роду обмежена переважно позначенням неживих об'єктів та абстракцій [16], латинський середній рід виявляє розширену концептуальну зону, в якій відображається інша когнітивна модель організації знань. Це дозволяє говорити про діахронічну стабільність латинської категорії середнього роду, яка відображає архаїчну трискупеневу систему категоризації, характерну для індоєвропейських мов.

Аналіз когнітивних моделей категоризації середнього роду в латинській мові має не лише теоретичне, але й важливе прикладне значення для перекладознавства, зокрема для адекватного відтворення латинських текстів мовами, де система граматичного роду є відмінною. У контексті української мови, яка зберігає три роди, але має вужчу семантичну зону середнього роду, виникає низка викликів, пов'язаних із семантичними зсувами та адаптацією концептуальних категорій при перекладі латинських іменників середнього роду.

Однією з найбільш поширених проблем є персоніфікація абстрактних понять, що мають середній рід у латині, але в українській мові можуть бути реалізовані через чоловічий або жіночий рід. Наприклад, латинське *imperium* (середній рід) перекладається українською як *влада* (жіночий рід), що потенційно може змінити семантичне поле поняття, оскільки в латині *влада* концептуалізується як нейтральне, узагальнене явище, позбавлене гендерних ознак, тоді як в українській мові жіночий рід може активувати гендерно марковані асоціації [16].

Подібним є випадок із перекладом латинських природних явищ. Наприклад, *caelum* (небо, середній рід) передається в українській мові як *небо* (середній рід), що забезпечує структурну відповідність. Водночас деякі інші поняття, як-от *sidus* (зоря, світило, середній рід), можуть зазнавати переосмислення в процесі перекладу, адже українське *зоря* – жіночого роду. У таких випадках перекладач змушений зважати на ментальні моделі цільової мови, аби уникнути небажаних когнітивних дисонансів.

Особливу складність становлять іменники середнього роду, які в латині позначають процеси або стани (*verbum* – слово, *consilium* – порада). Українські відповідники цим поняттям, як правило, мають жіночий або чоловічий рід (*порада*, *слово*), що потребує семантичної адаптації. При

перекладі таких понять важливо зберігати функціональну нейтральність концепту, навіть якщо граматичний рід в українській мові змінюється. Це може бути досягнуто шляхом контекстуального врівноваження або стилістичних компенсаторів, які мінімізують вплив роду на сприйняття абстракції.

У корпусному аналізі англійських академічних текстів, наприклад у BAWE [1], простежується подібне явище, коли латинські терміни середнього роду, запозичені в англійську, зберігають нейтральність граматичного числа, але при перекладі українською часто отримують визначений рід. Так, латинське *corpus* в англійській мові зберігає нейтральне відношення до роду, а в українській стає *корпус* (чоловічий рід). При цьому важливо пам'ятати, що концептуально *corpus* функціонує як сукупність, як абстрактне ціле, що відповідає когнітивній моделі латинської мови.

Таким чином, переклад латинських іменників середнього роду вимагає врахування не лише формальних відповідників, а й когнітивних моделей цільової мови. Перекладач повинен зберігати концептуальну нейтральність там, де вона є ключовою для адекватного відтворення смислу, навіть якщо це передбачає зміщення граматичних меж роду. Це особливо актуально для перекладу наукових, філософських чи юридичних текстів, де відтворення абстрактних категорій повинно бути максимально точним та вільним від додаткових асоціацій, не властивих латинській моделі концептуалізації.

Висновки. У системі латинської мови середній рід охоплює низку семантичних полів, які репрезентують різні концептуальні категорії, властиві ментальному простору римської культури. Ці поля формують когнітивну базу граматичної категорії середнього роду, відображаючи не лише мовні структури, а й ментальні моделі організації світу. До найбільш релевантних для латині категорій належать абстрактні поняття, речовини та матеріали, природні явища та збірні поняття.

Однією з найбільш показових груп є абстрактні поняття, які в латині системно належать до середнього роду. Прикладами таких іменників є *bellum* (війна), *verbum* (слово), *imperium* (влада). Усі ці лексеми репрезентують нематеріальні концепти, що існують у свідомості людини, але не мають фізичної субстанції. Водночас ці поняття виконують важливі соціальні або культурні функції в римському суспільстві. Фреймовий аналіз показує, що, наприклад, *bellum* активує цілий набір концептуальних зв'язків – конфлікт, наслідки,

мир, воєначальник, зброя, однак латинська граматична нейтральність цього іменника дозволяє сприймати війну не як персоніфіковану подію, а як узагальнений процес, віддалений від конкретних учасників.

Іншу важливу категорію складають речовини та матеріали, представлені такими іменниками, як *vinum* (вино), *aurum* (золото). У латині ці поняття об'єднані середнім родом через свою масову природу – вони репрезентують незліченні субстанції, які поза рамками індивідуальних одиниць. За Д. Лакоффом [4], концептуалізація таких понять як масових і нейтральних є типовою для багатьох мовних систем, що відображає універсальну схему класифікації речовин. Ці іменники активують фрейми, що містять елементи використання, обробки, цінності, ритуальності (наприклад, вино як елемент релігійних обрядів), однак граматична нейтральність дозволяє залишати поза увагою антропоцентричні конотації.

До категорії природних явищ належать іменники *fulgur* (блискавка), *gelu* (мороз), які позначають універсальні сили та стихійні процеси, що виходять за межі людського контролю. У межах фреймового аналізу, наприклад, *fulgur* формує концептуальні зв'язки з погодою, небесними стихіями, карою богів, однак зберігає граматичну нейтральність, що символізує відстороненість і універсальність цього явища. Аналогічно *gelu* пов'язане з фреймом кліматичних станів, циклів пір року, зупинки життєвих процесів, де мороз сприймається як стихійне явище, стабільне і нематеріальне, яке неможливо персоніфікувати.

Окремий пласт становлять збірні поняття, до яких належать іменники *folium* (листя) та *bracchium* (плече, частина сукупності). Ці слова позначають елементи, які належать до більшого цілого, а їхній середній рід відображає загальну приналежність до множинної структури. Наприклад, *folium* активує фрейм дерево – листя – сезонні зміни, де листя сприймається як масивна одиниця природи, а не окрема річ. Середній рід у цьому випадку слугує засобом узагальнення та деперсоналізації.

Фреймовий аналіз дозволяє побачити, що кожне із зазначених семантичних полів функціонує як структурований простір знань, де граматичний рід є не лише формальною ознакою, а й когнітивним маркером концептуального статусу явища. Категорія середнього роду в латині виконує функцію універсального класифікатора, який дозволяє деперсоналізувати, узагальнити, відсторонити об'єкт від людського світу, пози-

ціонуючи його в онтологічному полі нейтральності. Це ще раз підтверджує, що граматичний рід у латині є відображенням ментальних моделей категоризації, де важливу роль відіграють когнітивні стратегії упорядкування досвіду, а такий підхід дозволяє простежити розходження у фреймових структурах різних мов, що особливо важливо для перекладознавства та міжкультурної комунікації.

Аналіз семантичних полів середнього роду в латині, здійснений із залученням когнітивно-лінгвістичних підходів, зокрема моделей прототипів і фреймів, засвідчує, що ця категорія не є випадковою, а має чітку концептуальну організацію, яка дозволяє ефективно моделювати світогляд носіїв мови. Середній рід охоплює такі концептуальні категорії, як абстрактні поняття, речовини, природні явища, процеси та збірні сутності, що свідчить про його універсальну когнітивну функцію у мовній системі, і ця організація демонструє не лише зв'язок між граматикою та семантикою, а й наявність ментального репертуару, який визначає спосіб бачення та опису світу в латині. У цьому сенсі середній рід є свідченням архаїчної тричленної системи категоризації індоєвропейських мов, яка збереглася в латині майже без змін. Водночас ця категорія не є статичною – вона розвивається в межах латинської культури, зберігаючи універсальні риси і пристосовуючись до конкретних потреб римського суспільства. Латинська граMATика не є лише формальною системою, а виступає дзеркалом римської концептуальної картини світу.

У порівнянні з іншими індоєвропейськими мовами, зокрема сучасною українською, латинський середній рід демонструє ширше семантичне охоплення, що свідчить про збереження більш архаїчної моделі концептуалізації. В українській мові середній рід обмежується переважно позначенням неживих предметів, речовин і абстракцій, тоді як у латині ця категорія охоплює і соціальні процеси, і природні сили, і структурні явища всесвіту, що не мають аналогів у системі роду української мови.

У межах подальших досліджень можливим є розширення порівняльного аналізу граматичного роду в латині та інших мовах індоєвропейської родини, а також вивчення еволюційних змін концептуальних зон середнього роду в процесі формування романських мов. Це дозволить глибше осмислити універсальні та специфічні аспекти концептуалізації світу, закладені в граматичних структурах різних мовних систем.

Список літератури:

1. BAWE (British Academic Written English Corpus) [Електронний ресурс]. Oxford: Oxford University Computing Services, 2008. URL: <https://the.sketchengine.co.uk/open/bawe/> (дата звернення: 25.04.2025).
2. Dickey E. Latin Forms and Functions: A Synopsis. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 187 p.
3. Fillmore C. Frame Semantics. In: Linguistics in the Morning Calm. Seoul: Hanshin Publishing, 1982. P. 111–137.
4. Lakoff G. Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind. Chicago: University of Chicago Press, 2003. 614 p.
5. Langacker R. Concept, Image, and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar. Berlin: Mouton de Gruyter, 1991. 395 p.
6. Lehmann W. P. Proto-Indo-European Morphology. Austin: University of Texas Press, 1967. 211 p.
7. Pei M. The Story of Latin and the Romance Languages. New York: Harper & Row, 1976. 437 p.
8. Pinkster H. The Oxford Latin Syntax: Volume I: The Simple Clause. Oxford: Oxford University Press, 2015. 1104 p.
9. Pinkster H. The Oxford Latin Syntax: Volume II: Subordination and Coordination. Oxford: Oxford University Press, 2021. 944 p.
10. Rauk F. Die syntaktischen Verhältnisse der lateinischen Sprache. Leipzig: Teubner, 1895. 304 S.
11. Rauk F. Lateinische Syntax: Lehre von der Wortstellung. Leipzig: Teubner, 1865. 246 S.
12. Ritzel E. Grammatik der Lateinischen Sprache. Leipzig: Weidmannsche Buchhandlung, 1840. 312 S.
13. Schrott W. Reviving Latin: Language Learning and Cultural Contexts. New York: Routledge, 2008. 213 p.
14. Громко Т. В. Латина як інструмент для розвитку лінгвістичного мислення: сучасна методика викладання. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. 2024. № 22. С. 16–23.
15. Громко Т. В., Мітіна О. М. Латинська мова – ключ до вивчення європейських мов і культур. *Наукова діяльність як шлях формування професійних компетентностей майбутнього фахівця* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 5-6 грудня 2024 року, м. Суми, Україна. Суми, 2024. С. 17–19.
16. Іванова С. Когнітивна лінгвістика: концепти, фрейми, прототипи. Харків: Видавничий центр Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, 2013. 256 с.
17. Калішевський Г. Латинська граматики. Практичний курс. Київ–Відень, 1918. 128 с.
18. Литвинов В. Д., Скорина Л. П. Латинська мова. Київ: Вища школа, 1990. 224 с.
19. Оленич Р. М. Латинська мова: підручник для студентів філологічних факультетів. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2001. 276 с.
20. Ростомова Л. М. Короткі відомості з історії латинської мови – материнської мови юриспруденції. *Мова і право* : матер. круглого столу (09 листопада 2018 р.). Одеса: ОДУВС, 2018. С. 7–12.

Hromko T. V. SEMANTIC FEATURES OF NEUTER NOUNS IN LATIN: A COGNITIVE APPROACH

The article examines the grammatical category of neuter gender in Latin through the prism of cognitive linguistics, which allows us to look at the traditional morphological system of Latin as a reflection of mental models of categorization of the world inherent in Roman culture. The author analyzes the functioning of the neuter gender not only as a grammatical feature, but also as a cognitive mechanism that ensures the organization of knowledge and concepts in accordance with the principles of universality, abstraction, and neutrality. The paper systematizes the semantic fields of neuter nouns, which cover abstract concepts, substances and materials, natural phenomena, processes, and collective entities. These fields define the structure of the cognitive space of neutrality, which is characteristic of the Latin gender system, and indicate an archaic three-component categorization model that has been partially lost in modern languages, including Ukrainian.

The study is based on cognitive-linguistic approaches, in particular, prototype theory (Lakoff), frame analysis (Fillmore) and cognitive grammar (Langacker). The prototypical basis of the neuter gender in Latin is concepts denoting immaterial entities or universal forces, while the periphery is formed by nouns with mixed characteristics or those that demonstrate grammatical gender variation in other Indo-European languages. The frame analysis shows how grammatical neutrality is related to the conceptualization of objects and phenomena as impersonal, stable, or cyclical elements of the worldview. In this context, the neuter gender performs the function of depersonalization and universalization of concepts that go beyond the animate-inanimate opposition.

Particular attention is paid to the comparison of the Latin and Ukrainian genitive systems, which allows us to identify differences in cognitive models of knowledge organization. While the Ukrainian language predominantly associates the neuter gender with inanimate objects and abstractions, the Latin system

covers a wider range, including natural phenomena, social processes, and material substances. This testifies to the stability of the Latin conceptualization model, which has preserved the three-component structure of the genitive since the Indo-European language.

In addition, the article is of practical importance for translation studies, as it analyzes the challenges of translating Latin neuter nouns into Ukrainian. In particular, the article highlights situations where the semantic neutrality of Latin nouns is lost in translation due to the gendered nature of the Ukrainian language, which can lead to semantic shifts and cognitive dissonances. The article provides recommendations on how to maintain conceptual neutrality in translation, which is especially important for scientific, philosophical and legal texts.

The results of the study confirm that the neuter gender in Latin is not just a morphological category, but a cognitive representation of the Roman worldview, which ensures the organization of knowledge in accordance with cultural models. This opens up prospects for further comparative studies of grammatical categories in other Indo-European languages, as well as for studying the evolution of conceptual zones of gender in the process of language system development.

Key words: *Latin, grammar, neuter gender, cognitive linguistics, prototypical categorization, frame analysis, conceptual models, translation studies, semantic fields, Indo-European languages.*